

Eigendom des Heeren

Over het heiligen van de eerstgeborenen als diaconaal grondmotief

Ds. C.M.A. van Ekris

Schriftlezing: Exodus 13: 1-16

1. Korte inleiding

'Mijn zoon, Mijn eerstgeborene, is Israël' (Ex. 4.22). Israël is het eigendom des Heeren. We kunnen de hele Uittocht-traditie (Ex. 1.1-15.21) lezen als een 'power-struggle', een gevecht waarin God Zijn claim op Israël legt, lijnrecht tegenover een Faraó die ook meent recht op Israël te hebben. Maar Israël behoort God toe. Dat betekent ook: Alles wat van Israël is, is van God: 'Heilig Mij alle eerstgeborenen; wat enige baarmoeder opent onder de kinderen Israëls, van mensen en van beesten, dat is Mijn' (Ex. 13.2). Op een andere manier, maar ook in de christelijke gemeente is er het besef 'eigendom des Heeren' te zijn. Denk aan Zondag 1, 'dat ik niet van mijzelf, maar dat ik het eigendom ben van mijn getrouwe Heiland, Jezus Christus'. Wij denken in deze preekschets na over het diaconale gegeven dat 'eigendom van God-zijn' ook betekent dat je eigendom van God is. In het existentiële besef van-God-te-zijn, ligt een diaconale grondhouding besloten die bereid is bezit los te laten en te delen.

2. Schriftlezingen en liturgie

De hoofdlezing van deze preekschets is Exodus 13.1-16. Als andere lezingen kunnen Markus 10.17-31 (over de rijke jongeling) of Romeinen 12.1-8 (over de toewijding aan God) overwogen worden. De preek zou in de weken na Pasen gehouden kunnen worden, om uit te diepen welke diaconale grondhouding ons na Pasen eigenlijk past. De Psalmen die overwogen kunnen worden zijn Psalm 40, 78 (de delen die over de Uittocht gaan), 101 (over verbondstrouw), 114, 119 (de delen die over het levenschenkende van de wet gaan), 146.

3. Tekst en context Exodus 13.1-16

3.a De rode draad in het boek Exodus is de vrijheid. Vrijheid van slavernij wordt vrijheid om God te dienen. Van-huis-uit is een mens blijkbaar niet vrij om God te dienen. De Torah wordt opgevat als speelruimte waarin de vrijheid bewaakt wordt. Dat is de paradox: de dienst aan God waarborgt de vrijheid van een mens. Buiten het bereik van God loert de dictatuur.

3.b De ruimere context van hoofdstuk 13.1-16 wordt gevormd door de Uittocht-traditie (Ex. 1.1-15.21), het gevecht tussen de Heere God en Egypte (haar goden, haar leider, haar samenleving). Dit gevecht gaat in essentie over de kwestie wie recht heeft op Israël. W.Brueggemann (pp. 283-287) heeft drie contexten benoemd waarin 'the right to govern Israël' door God wordt bevochten: de Exodus-traditie, de Ballingschap-traditie en de liturgische traditie. 'Yahweh must establish the right to rule by engaging in struggle against other would-be authorities, human and divine. It is entirely plausible that much of combat, whereby the right to govern is won, is conducted in liturgy'. In Egypte en in Babel vecht de Heere God met 'would-be authorities' die over Zijn eigendom heersen, zoals Hij in de liturgie vecht met het onwillige hart van de mensen die Hem toebehoren, maar die neigen naar andere goden.

3.c De directe context van hoofdstuk 13.1-16 is Exodus 12.1-13.16. Het opvallende van dit gedeelte is dat de liturgische aanwijzingen voor het vieren van het Pascha (12.1-28, 13.1-16), thematisch verweven zijn met het vertellen van de geschiedenis van de tiende plaag en de Uittocht uit Egypte (12.29-51). In de tekst is er een voortdurend heen-en-weer tussen de toekomst en het nu, tussen de liturgie van Pascha en de daadwerkelijke Uittocht. Israël wordt verteld hoe zij – nu – het Pascha moet vieren, maar ook hoe zij dat moet doen – straks – als zij in het Beloofde Land is aangekomen. Het is opvallend dat we hier, midden in die gehaaste crisis van de Uittocht, gedetailleerde liturgische aanwijzingen lezen over de Pascha-viering van de toekomst. In de tekst is er een verstrengeling tussen heden en toekomst, tussen geschiedenis en liturgie. Childs citeert Calvijns aandacht voor dit gegeven in de tekst waarin sprake is van 'a recollection of past deliverance and nourishment for future redemption'. Dat is sacramentele taal: door de gedachtenis in de liturgie is het heil, dat in het verleden gebeurd is, toegankelijk, zodat op het moment van gedachtenis, dat heil opnieuw aanwezig is. Het gaat erom dat deze heilswerkelijkheid werkelijkheid blijft. Daarom 'Gedenk!'

3.d Daarmee komen we aan bij hoofdstuk 13.1-16 zelf. De eerste indruk van de tekst is dat het een samengestelde tekst lijkt, een tekst met uiteenlopende motieven en fragmenten: het afzonderen van de eerstelingen (1-2), de herinnering aan de Uittocht en de landbelofte (3-5), het instellen van de rituele kalender (4) en de rituele voorschriften omtrent de viering van het Pascha in Kanaän (6-7). Deze liturgische aanwijzingen hebben een catechetische spits: Het gaat erom hoe de essentie van deze Uittocht overgedragen kan worden aan de volgende generatie (8) en hoe zij die traditie werkelijk kan beleven als haar eigen traditie (9). Daarna lezen we nadere details over de heiliging van de eerstgeborenen (12-13), en ook deze opdracht wordt toegespitst met een catechetisch motief: Wanneer uw nageslacht u dit alles ziet doen en vraagt 'Waarom?' dan zult gij vertellen over Egypte en over de Uittocht, over God en Zijn sterke hand (14-16). Nogmaals: Op het eerste gezicht lijkt de tekst een samengestelde tekst, maar J.Durham stelt: 'This section for all its apparent multiplicity, has finally one single point, the actualization to the generation yet to come of the experience of the Exodus-deliverance. To make the parent's Exodus also the children's Exodus, that is what this text is about'.

In het heiligen van de eerstelingen en in het minutieus vieren van het Paasfeest gaat het dus om de continuïteit van de vrijheid. Zowel in catechetische zin: Zodat een volgende generatie de vrijheid des Heeren ervaart, als in de spirituele zin: Zodat de ware vrijheid bewaakt wordt. Daar ligt een zeer interessante betekenis van het heiligen van de eerstelingen: door afstand te doen van het meest waardevolle wat een mens heeft, bewaakt hij de vrijheid van het geloof. Wie alles aan God durft te geven zal de ware vrijheid beleven. Wie alles wil vasthouden voor zichzelf, zal opnieuw een slaaf zijn. Daarom noemden we het heiligen van de eerstelingen een diaconale grondhouding: Wie het waardevolste van zijn leven aan God durft te geven, wie dus vrij is, durft ook te delen met de ander. Wie echter die vrijheid heeft verspeeld, wie opnieuw een slaaf is geworden van zijn bezit, die persoon kan niet delen. Niet met God en niet met de ander. Om de continuïteit van de ware vrijheid, en dus ook om de praktijk van het ware diaconale leven, lezen we dit hoofdstuk.

4. Exegese

Vanwege de beperkte ruimte richten we ons met name op het begrip 'eersteling'. 'Eersteling' is een identiteitsbegrip. Volgens F.Breukelman (p. 16) is de eersteling onder de zonen op een unieke wijze de representatieve figuur in het huis des vaders. In deze

eersteling concentreert zich de zegen. Zo is Jozef de eersteling onder zijn broeders, zo is Israël de eersteling onder de volken. Die terminologie kent Exodus ook: Israël is Gods bekor, Gods eersteling (Ex. 4.22). Op unieke wijze representeert zij God en concentreert zich in haar de zegen Gods. Dit gaat niet ten koste, maar ten bate van de anderen. Zie het fascinerende verzoek van Farao, de representant van de Egyptische goden, aan Mozes: 'Ga heen, en zegent mij ook' (Ex 12.32). Ook in de algemeen-maatschappelijke zin lijkt de eersteling een identiteitsbegrip te zijn: De eerstgeborene had een belangrijke rol in de samenleving, met plichten maar vooral met voorrechten die vaak in adat of wetgeving verankerd waren. Ook hier het representatie-karakter: De eerstgeborene representeert de familie (één van de connotaties van de stam bkr is 'the successor', de opvolger).

Ten tweede is de 'eersteling' een cultisch begrip. Israël wordt opgeroepen om de eersteling, zowel van mensen (Ex 13.2, Num 3.40-46), van vee (Ex 34.19, Dt 15.19-23) als van de oogst (Ex 23.19, Ex 34.26), af te zonderen voor God. De oproep hiertoe wordt vrijwel altijd gefundeerd in de Uittocht. Daar heeft God Israël geclaimd en in die zin heeft God dus recht op haar. De jure is Israël eigendom des Heeren en de facto erkent zij dat door haar eerstelingen, door dat wat haar eigen bestaan representeert, aan Hem te wijden. Deze cultische handeling betekent dus allereerst erkenning van Gods aanspraak op Israël. Spiritueel gezien is het daarnaast een teken van toewijding, van consecratie aan deze God. Het is ook een teken van afhankelijk leven. Het eerste en het beste wordt aan God gewijd, misschien wel terwijl het nog maar de vraag is of er een tweede en een derde komt.

Hoewel de essentie van dit gebod duidelijk lijkt (erkenning van Gods recht, erkenning Gods eigendom te zijn, toewijding en consecratie van bezit en leven, afhankelijk leven) weten we praktisch gezien weinig van hoe deze geboden precies vorm gegeven werden. Wat wel duidelijk is, is dat na verloop van tijd, de Levieten de plaats van de eerstgeborenen zonen in Israël innamen (Num 3.40-46, 8.8-19). Deze Levieten worden opgevat als 'a living sacrifice'. Bij hun inwijdingsmoment leggen de andere Israëlieten hen handen op, als teken van overdracht, als teken dat deze Levieten hen representeren coram Deo. Dat is plaatsvervangings. Olsen (p. 49) schrijft: 'The Levites are a substitute for all the firstborns of Israel who rightfully belong to God. As substitutes for the firstborns consecrated to God, the Levites in a sense experience the death of their existence as a normal landed tribe of Israel. Instead the landless Levitical tribe exists on behalf of and for the sake of the larger community.' De Levieten geven in hun dienst vorm, wat voor heel Israël geldt: Wij zijn eigendom des Heeren.

5. Aanwijzingen voor de prediking en nieuwtestamentisch perspectief

De geboden om de eerstelingen aan God te wijden hebben niet alleen een morele, maar vooral een existentiële spits. Het gaat om het vinden van het ware bestaan, van het bevrijde leven. Dat is de rode lijn in het boek Exodus. Allereerst wordt Israël fysiek bevrijd uit Egypte, maar gedurende het hele boek blijkt dat haar ziel nog de ziel van een slaaf is. De geboden zijn bedoeld om Israël innerlijk te bevrijden, om innerlijk in de ruimte gesteld te worden om God te dienen. Diezelfde structuur lezen we in het Nieuwe Testament als het gaat over de navolging van Jezus Christus. Die oproep tot navolging is daar niet enkel een ethisch appèl, het is een uiterst existentieel moment, een moment van winnen of verliezen, Christus volgen of vast blijven zitten. Zie de tragiek van de rijke jongeling: Hij blijkt muurvast te zitten en – ongeacht zijn wellicht aristocratische voorkomen – de ziel van een slaaf te hebben. In de navolging van Christus vinden wij onze ware identiteit. In het afzonderen van de eerstelingen gaat het erom dat wij

erkennen dat ons bestaan van God is. Dat wat de Levieten vormgeven, het leven als 'a living sacrifice for God', dat wordt het model wat Paulus gebruikt voor het christelijke bestaan (Rom 12.1-2). In de prediking komt die claim op ons af. Dat is een uiterst existentieel moment. Wie gehoor geeft aan die claim, zal het bevrijde leven kennen. Wie die claim naast zich neerlegt, blijkt de slaaf te zijn van andere goden, van 'would-be-authorities'. Prediking over dit thema maakt duidelijk onder welke dictatuur wij op dit moment leven, wie of wat ons 'vasthoudt' (zie het recente boek van S.Meijers). Hoewel indirect, heeft dit alles met diaconaat te maken. De grondhouding van diaconaat is dat ons leven niet van onszelf is maar van God. Wie dat weet, stelt de dingen van zijn leven (bezit, tijdsbesteding, ambitie, talenten) beschikbaar aan God. In die houding wordt het diaconale perspectief geboren. Als wij God onze agenda laten bepalen, dan zal de andere mens – en met name de behoeftige – daar steeds vaker in voorkomen.

Praktische slotopmerkingen in steno

1 In onze toewijding aan God en onze naaste, gaat het er niet om dat wij onze afdankertjes afstaan, maar het eerste en het beste van ons leven. Het gaat erom het waardevolste van wat je bezit beschikbaar te stellen aan God. En dat niet alleen als we iets over hebben, maar juist aan het begin van alle dingen.

2 Een werkelijk diaconaal leven heeft catechetische waarde: Als jonge mensen zien dat gemeenteleden – in deze van bezit bezeten wereld – werkelijk vrij zijn om te delen, gaan zij als vanzelf de vraag stellen naar de oorsprong van die vrijheid.

3 Voor de kinderen kan het principe van loslaten en vasthouden met een voorbeeld uitgelegd worden. Als je zand vast wilt houden, moet je het niet vast willen pakken. De voorganger zou zand in zijn open hand kunnen leggen en laten zien dat als je dat zand wilt pakken, en je dus van je hand een vuist maakt, het zand wegdwartelt. Wie wil bezitten, wie vast wil houden, zal dat verliezen wat hij zocht. Het zand is symbool voor ons bezit en leven: We stellen het beschikbaar aan God (dat symboliseert de open hand). Wie echter het zand (zijn leven, zijn bezit) voor zichzelf wil houden (en zijn hand sluit, er een vuist van maakt), zal het verliezen.

4 Dit onderwerp, van het toewijden van je leven aan God, gaat ook over de vele vacatures die een gemeente kan hebben: van de leiders van de zondagschool tot ambtsdragers. Al die vacatures zijn open vragen aan de gemeente.

6. Literatuur

Breukelman, F.H., *Bijbelse Theologie 1,2 De theologie van het boek Genesis. Het eerstelingschap van Israel temidden van de volkeren op aarde als thema van 'het boek van de verwekkingen van Adam, de mens'*. Kok, Kampen 1992

Brueggemann, W., *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis 1997

Childs, Brevard S., *Exodus. A Commentary*. Old Testament Library. SCM Press London 1974

Meijers, S., *De tirannie verdrijven. Kanttekeningen bij herleving van dictatuur*. Boekencentrum, Zoetermeer 2003

Olsen, D.T., *Numbers*. Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching. John Knox Press, Louisville 1996

Durham, John I., *Exodus*. Word Biblical Commentary. Volume 3, Word Books Publisher, Dallas-Texas 1998.